

Езиковата картина на любовта в старобългарския и в чешкия език

Лора Микова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, БАН

Каждый язык отражает определенный способ восприятия мира, представления об его устройстве, или *языковую картину мира* (Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005: 9). В статье рассматривается языковая картина любви в старославянском языке и сравнительным методом устанавливается, в чем похожа и в чем отличается от чешского языка. Определяются основные семы, образующие семантическое поле любви в старославянском и чешском языках: 1) желание, нужда; 2) выбор, принятие; 3) связь, единение; 4) близость; 5) физические проявления любви (гладить, обнимать, целовать); 6) дорогой, ценный; 7) сострадание, переживание чужой боли; делать добро тому, кого любишь. Устанавливаются продуктивные корни, несущие семантику любви в обоих языках: **lask-*, **mil-*, **lub-*, **prijat-*, **drug-*, **rad-*, **xot-*, **vol-*, **god-*, **blag-*, **dorg-*.

Every language reflects a certain kind of perception of the world, a conceptualisation of its organization, or a *linguistic picture of the world* (Zaliznyak, Levontina, Shmelev 2005: 9). This article deals with the linguistic picture of *love* in Old Bulgarian and Czech. By applying the comparative method, the similarities and the differences between Old Bulgarian and Czech are revealed. The main semes that form the semantic field of love in Old Church Slavonic and Czech are determined as: 1) wish, need; 2) choice, acceptance; 3) relation, unity; 4) closeness; 5) physical acts of love (caress, hug, kiss); 6) dear, precious; 7) compassion, to feel someone else's pain; to do good things for the person you love. The productive roots that express the semantics of love in both languages are established as: **lask-*, **mil-*, **lub-*, **prijat-*, **drug-*, **rad-*, **xot-*, **vol-*, **god-*, **blag-*, **dorg-*.

Ключови думи: старобългарски език, чешки език, любов, етимология, семантично поле
Keywords: Old Bulgarian, Czech, love, etymology, semantic field

Всеки език отразява специфичен вид светоусещане, възприемане на света, представа за неговото устройство, схващан като езикова картина на света (Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005: 9). За основа на нашето изследване послужиха статиите на М. Якубович (Якубович 2000), изследваща езиковата картина на любовта в индоевропейските езици, и на С. Толстая (Толстая 2012), която проучва облика на любовта в славянски-

те езици. В настоящата статия се разглежда езиковата картина на любовта в старобългарския и чрез сравнителния метод се установяват сходствата и разликите с чешкия език. Освен това се използва методът на компонентния анализ (анализът на семантичните мотиви) и етимологичният анализ. Чрез тях се откриват основните семи, които образуват семантичното поле на любовта в старобългарския и в чешкия език: 1) желание; нужда, липса; 2) избор, приемане, вземане; отдаване; 3) свързване, единение; 4) близост, сближаване; 5) физически прояви на любов (галя, прегръщам, целувам); 6) скъп, ценен; 7) състрадание, съпреживяване на чуждата болка; правене на добро на този, когото обичаш. Установяват се и продуктивните корени в старобългарския и чешкия, отнасящи се към семантиката на любовта: **lask-*, **mil-*, **ľub-*, **prijat-*, **drug-*, **rad-*, **xot-*, **vol-*, **god-*, **blag-*, **dorg-*.

Изследваният езиков материал за старобългарския език е ексцерпиран от „Старославянский словарь“ (СС), съставен по ръкописите от X до XI в., и от „Речник на старославянския език“ (PCE) (Slovník jazyka staroslověnského), в който са включени ръкописи от X–XVI век. За старочешкия езиков материал са използвани речниците, които могат да се открият на страниците на *Веб вокабулар (Vokabulár webový)*, достъпен на адрес: vokabular.ujc.cas.cz. Привеждаме множество примери и от Кралицката библия (КБ 1613), тъй като в редица случаи те много се доближават до старобългарския език, а и през Възраждането Кралицката библия е смятана за образец на чешкия книжовен език. Примерите от чешкия език от XIX в. и първата половина на XX в. (до 1957 г.) са ексцерпирани от „Основен речник на чешкия език“ (ОРЧЕ) (Příruční slovník jazyka českého) и *Картотека на лексикалния архив (Kartotéka lexikálního archivu)*, съдържа ексцерпиран материал, послужил за основа на всички представителни чешки тълковни речници).

1. Особености на старобългарския език и на старобългарските паметници.

Писмената форма на старобългарския език е създадена от св. св. Кирил и Методий за нуждите на мисията във Велика Моравия – за да бъде разпространена сред моравските славяни християнската вяра. Текстовете, които светите братя и учениците им превеждат, са основните, крайно необходими за разпространяването на вярата, за богослужението и изобщо за живота на църквата и са част от православната традиция. Това са книгите на Свещеното Писание, текстът на литургията, молитви, проповеди, жития, апостолските правила, правилата на вселенските събори. Всичко това до голяма степен определя характера на картината на света, отразена в старобългарските ръкописи – тя представя най-вече любовта към Бога и към ближния, различните прояви на милосърдие на Бога към хората, както и на милосърдие на един човек към друг.

Класическите старобългарски паметници от втората половина на X век и XI в. са основа на СС. Паметниците, които възникват в България след края на XI в., традиционно се наричат среднобългарски. Староруските, старочешките, старосръбските и старохърватските преписи от старобългарските оригинали също са косвен източник на сведения за свойствата на старобългарския език (СБЕ НГДЕК: 8–9). Езиковият материал, послужил за основа на РСЕ, а също и на настоящето изследване, е взет както от тези преписи, така и от среднобългарските и класическите старобългарски паметници (от X и XI в.).

2. Етимологични гнезда, свързани със семантичното поле на любовта.

***LUB-**. В старобългарския език това е много продуктивен корен, като почти всички думи от него носят значение 'обич', 'обичам'. Глаголи и съществителни: любити 'обичам'; облюбити, възлюбити, прилюбити 'обикна'; любъ (любъвь), възлюбленик 'любов'; любленикъ, любителъ, любецъ 'който обича (някого, нещо)'; възлюбленикъ 'обичан, скъп'. Прилагателни и причастия в значение на прилагателни: любимъ, възлюбленъ 'любим', любъ 'приятен, мил'; любъзнъ, любъвънъ (любовънъ) 'обичаш'. Периферни за семантичното поле на любовта са олюбити 'прегърна' и любьми 'доброволно'.

В чешкия език голяма част от думите с корен **lub-* означават 'обич', 'обичам', но семантиката често клони към удоволствие, харесване; в чешкия много силно обвързан с любовната семантика е и коренът **mil-* (любити се предава на чешки най-често с *milovat* 'обичам'). От корена **lub-* в чешкия са образувани стчеш. *lubovati* 'обичам' (МСР (Малък старочешки речник); *oblíbit si, zalíbit si* 'обикна', *líbit se* 'харесвам се (на някого)'; *záliba, zalíbení* 'удоволствие, наслада; влечение, склонност', *mít zalíbení v někom* 'обичам някого'; *oblíbenec* 'любимец'; *libý* 'приятен, мил', *libezný* 'прелестен, мил'. Периферно към любовта се отнасят и *líbat* 'целувам' с производни *libánky* 'ласки; меден месец', *políbit* 'целуна', *políbek* 'целувка'.

***LASK-**. От старобългарския език до нас е достигнал малък брой думи с този корен, като повечето имат отрицателен оттенък в значение-то си: ласкърьдъ 'похот, желание, влечение, прищявка'; ласкати 'лаская, подмазвам се', ласкавьникъ, ласкавьць 'ласкател'. Положителна семантика имат само ласкавъ, ласканънъ 'ласкав'.

В чешкия език от корена **lask-* се образува основната дума със значение 'любов, обич' – *láska*. Чешките думи от този корен са свързани с положителните аспекти на любовта: *laskavost* 'любезност, приветливост', *laskavý* 'ласкав, любезен, мил', *laskat* 'милвам, галя'.

***MIL-**. Докато в чешкия език думите от този корен в по-голямата си част съдържат семата 'мил, приятен, обичан' и само понякога – 'милост,

състрадание, добро отношение към някого, който е в беда', в старобългарския е обратното, преобладава значението, свързано с милост.

В старобългарския език: милъ възити 'събуждам състрадание у някого': еште же емоу далече сжштю · оузьрѣ | о(тъ)ць его · и милъ емоу възитъ (Зогр, Мар, Ас, Сав:Л 15, 20 (от притчата за блудния син); КБ 1613: *otec jeho (...) milosrdenstvím byv hnut*; Библия 1993: *И когато беше още далеч, видя го баща му, и му домиля; и като се затече, хвърли се на шията му и го обцелува*). Също и милъ са дѣяти 'моля за прошка'. В РСЕ е дадено и значение на милъ 'мил, обичан', но то е определено като бохемизъм. Същото значение се среща в съвременни бълг. народни песни – *Омиле ми кошийско девойче (...) мене мило беше*.

Други думи от корена **mil-*: помилувати, миловати 'смиля се, помилвам'; оумилити са 'натъжа се; трогна се, умиля се'; милостъ, милостъини 1. 'милост' 2. 'милостиня'; милостивъ 'милостив'.

В чешкия език думата *milý* е с доста по-различна семантика от стбългар. милъ. Тя има значение 'обичан, скъп; приятен; приветлив', като има и вариант като субстантивирано прилагателно: *milý, -ého* 'любим'; *milá, -é* 'любима'. Същата семантика се запазва и в множеството думи от този корен: *mile* 'мило, приятно', *milenec* 'любим', *milenka* 'любима', *milenecký* 'любовен'. Основният глагол за изразяване на значението 'обичам, изпитвам любов' в чешкия език е *milovat*. Семантиката на милостта се появява в малко думи, напр. *smilovat se* 'смиля се, помилвам'.

В старочешкия език наследникът на стбългар. милостъ 'милост' – *milostě* (*miloště*) – има значение 'любов'. По-късно в чешкия значението на *milost* отново се връща към милостта – в ОРЧЕ значенията са: (остар.) 'любов'; 'милост; добро отношение към подчинен; благоразположение', също и 'състрадание', 'помилване'; 'миловидност'.

***PRIJAT-**. Етимологично този корен е свързан с праславянския глагол **prĭjati*, **prijati*, родствен на готския *frijō* 'обичам', староиндийския *priyāyāte* 'доброжелателен, мил е'; изходният корен е и.е. **prīo-* 'мил' от **prāi-*, **prī-* 'обичам' (Рейзек 2001: 511).

В старобългарския език: прияти комочу 'доброжелателен съм (към някого)', приятель 'приятел', приязнь 1. 'приязън, приятелство, преданост' 2. 'приятел'.

В чешкия съответните думи са почти същите: *prát* 1. 'радвам се (обикн. на нещо хубаво, случило се на някого)' 2. 'желая (нещо на някого, обикн. добро)' 3. 'благоразположен съм (към някого), имам слабост (към някого)'; *přítel* 1. 'приятел' 2. 'привърженик, любител'; *přízeň* 'симпатия, доброжелателност'.

***GOD-**. В старобългарския език от този корен са: оугодити 1. комочу 'угодя (на някого)' 2. прѣдъ цѣмь, въз чемь 'привързва се (към някого, нещо)'; възгодънъ 'приятен, мил'; годъ 'харесам се, угоден съм (на някого)'.

В чешкия език думите от този корен могат да бъдат свързани с добро, дружелюбно отношение: *hodný* 1. 'добър, почтен, морален' 2. 'послушен' 3. 'любезен, дружелюбен'; с добро съчетание, с нещо подходящо: *hodit se* 'подхождам, удобен съм', както и *hodit se k sobě* 'подхождат си, lika-прилика са си': *Dva, kteří si tak rozumějí, aby se k sobě hodili, jako já s Milkou, ti jistě jeden pro druhého rostli od malička a byli si určeni snad už jako děti.*¹ (М. Майерова).

***ХОТ'-**. Този корен е свързан с нещо искано, желано. В старобългарския език от него е образуван глаголт *хотѣти* 'искам, желая'; *комочу* 'отнасям се доброжелателно, желая доброто на някого'; *въсхотѣти* 1. 'пожелая' 2. 'проявя благосклонност, обикна'. Чешкият език формално и смислово се доближава до старобългарския: *chtít* 'искам, желая', *chtějí se* 'искат да се оженят': *Stačilo šest večerů, aby se [Josef a Pepička] rádi měli, či jak oni by se byli vyjádřili, chtěli se.*² (К. М. Чапек-Ход).

От този корен са и стбълг. *хотъ*¹ 'желание, влечение, страст, прищявка'; *хотъ*² 'любовник' (с когото съпругата изневерява на съпруга си) – тук значението е в отрицателен план, присъства идеята или за прищявката, или за изневяратата, докато в чешкия език *chot'* не носи отрицателни конотации: в м. р. означава 'съпруг', в ж. р. – 'съпруга'. Към отрицателното клонят чеш. *chtič* 1. 'похот; полов нагон; желание, влечение' 2. (остар.) 'стремеж, копнеж' (положителни конотации) и *choutka* 'прищявка'. От този корен е и чеш. *chut'* 1. 'вкус' 2. 'желание; стремей'; *přijít (něčemu, někomu) na chut'* 'оценя, харесам, обикна (нещо, някого)'.²

***BLAG-**. Любовната семантика в този корен е застъпена в старобългарския език, но в чешкия език тя се усеща слабо. Стбълг. *благъ* 'добър, приятен, мил'; *благостъ*, *благостъини* 'доброта, милост, доброжелателност'; *благостънъ* 'добър, милостив'. В чешкия език: *blahý* 'блажен, щастлив; приятен, изпълващ с блаженство'.

***DORG-**. Думите от този корен, носещи семантиката на любовта, не са много, но са важни за изграждането на езиковата картина на любовта. В старобългарския език това са *драгъ* 'скъп, ценен; мил', *прѣдрагъ* 'скъп, драгоценен'. В чешкия език: *drahý* 'скъп; скъпоструващ; мил, драг, обичан', *drahoušek* (умал. експр., обикн. в обръщение) 'миличък, миличка'.

***VOL-**. Лексиката от това етимологично гнездо е свързана с желание, избор. В старобългарския език: *воля* 1. 'воля' 2. 'желание' 3. 'благоволение'; *изволити* 'избера, предпочета; обикна, харесам, приятно ми е'. В чешкия език: *vůle* 1. 'воля' 2. 'стремеж, желание'; *být po vůli* (нещо е) 'приятно, харесва (на някого)'; *dobrá vůle* 'добър умисъл, добра воля; (остар.)

¹ Двама, които така се разбират, че да са си lika-прилика, както аз с Милка, със сигурност още от малки са расли един за друг и вероятно са си били предопределени още от деца.

² Достатъчни бяха шест вечери, за да се обикнат [Йосиф и Пепичка] или, както те биха се изразили, за да се искат.

приятелски отношения, разбирателство'; *zvolit (si)* 'избера; (книж.) избира, взема (за съпруг, за съпруга)'; *zvoleny, vyvoleny* 'избраник, любим'.

***DRUG-**. Семантиката при корена **drug-* тръгва от обща дейност, която обединява хората, в която си помагат взаимно (Махек 1968: 130). Т.е. преобладава действиелният елемент, не чувствата. В старочешкия език *druh* първоначално означава 'другар в боя', впоследствие *druh* в дейността означава 'съдружник', в брака 'съпруг', в близки лични отношения 'приятел', в обществото 'ближен' (ЕРСЕ (Електронен речник на старочешкия език). Според ОРЧЕ значението е 'другар, приятел'. Други чешки думи от това гнездо са *družka* 1. 'другарка' 2. 'жена, съжителстваща с мъж без сключен брак'; *družba* 'дружба'; *družít* 1. 'свързвам' 2. 'общувам, дружа', като не е задължително в отношенията да присъства искрена обич: *S Kazbundu družil, ale rád ho neměl.*³ (Й. Холечек).

В старобългарския език *дрѹгъ* 'има значение 'приятел, другар' (*дрѹгъ*² означава 'друг; втори'); *дрѹга* 'приятелка'; *дрѹжба* 'приятелство'; *поддрѹгъ* 1. 'другар' 2. 'ближен'; *поддрѹжине* 1. 'съпруга' 2. 'брак'.

***RAD-**. Лексиката от този корен в чешкия език е свързана с любовта, докато в старобългарския език преобладава мотивът за радостта. Но радостта е свързана с любовта, човек се радва на това, което обича. В старобългарския: *радъ* 1. (като прил.) 'радостен'; *радъ възити* 'зарадвам се' 2. (като наречие) 'с радост': *радъ идѹ за вѹрѹ христѹанскоѹю* (Конст). Подобно е чешкото *rád*, което също е прилагателно, но често изпълнява функцията на наречие: 1. (в съчетание с глагол) 'с радост; обичам (да правя нещо)' 2. *být rád (něčemu)* 'радвам се (на нещо)' 3. *mít rád* 'обичам'.

3. Двукоренни думи, влизащи в семантичното поле на любовта.

При двукоренните думи в старобългарския език се проявява влияние на гръцките оригинали, и двата старобългарски корена в сложната дума най-често са преводен еквивалент на съответните гръцки корени.

***MIL-**. Това са изключително думи за изразяване на понятието 'милосърдие, милост': *милосърдие* 'милосърдие'; *милосърдовати* 'проявявам милосърдие, състрадание': *милосърдѹчѹж о народѹ · вѹко оѹже три д'ни присѹдѹдѹтъ мнѹ · ѹ не имѹтъ чесо вѹсти* (Зогр, Мар, Ас: Мт 15, 32; Сав: милъ ми естъ народъ); *милосърдъ* 'милосърден'. На чешки им съответстват *milosrdenství, milosrdí* 'милосърдие', *milosrdný* 'милосърден'.

***EUB-**

От този корен в старобългарския се образуват множество сложни думи, които могат да изразяват основно три неща:

³ С Казбунда дружеше, но не го обичаше.

а) любов към одушевен обект, напр. боголюбець 'който обича Бога'; христо(со)любець или хръсто(со)любець 'който обича Христос'; чловѣколюбець 'човеколюбец'; братолюбѣствие, братролюбие 'братска любов'; чадолоубъ 'който обича децата (си)'; страннолюбие, любостранниче 'гостоприемство'; нищелюбець, любонищъ 'който обича бедните';

б) любов към неодушевен обект, напр.: любоплакати 'обичам да плача'; любовича (причастие в знач. на прил.) 'любознателен'; любослышание 'внимателно слушане, внимание'; възхволюбие 'влечение, склонност към магьосничество'; животолюбець 'жизнелюбив човек'; кротолюбець 'миролюбив човек'; любопъривъ 'който е склонен да се кара, да спори, да се препира'.

в) прелюбодеяние, изневяра, блудство, разпътство. Тези значения се появяват при съчетаването на **lub-* с дѣяти, напр.: любъи (прѣлюбъи) дѣяти, (сѣ)творити 'блудствам, прелюбодействам'; любодѣяние, прѣлюбодѣяние 'прелюбодеяние'; любодѣиць 'прелюбодеец, блудник', любодѣица 'блудница'.

***BLAG-**

а) **blag-* може да се съчетае с **vol-* и така се изразява идеята за доброжелателност, милост, любов. Глаголи със значение 'благоволя към някого, обикна някого': благоволити: тѣзи еси с(зи)нъ мои възлюбѣнъи · о тебѣ благоволихъ (Зогр, Мар: Л 3, 22; КБ 1613: *Ty jsi ten Syn můj milý, v tobět mi se zalíbilo*); възблаговолити, благоизволити. Също и благоволение 'милост, благоволение': слава въз възшънихъ в(ого)у · и на зѣми миръ · въз ч(ловѣ)цѣхъ благоволеніе (Зогр, Мар, Ас, Сав: Л 2, 14);

б) при съчетаването на **blag-* и **god-* се образува прилагателното благовъгодънъ 'угоден, приятен';

в) **blag-* се съчетава и с други корени, които не служат основно за изразяване на любовта, но заедно с **blag-* образуват думи, свързани с любов, милост, приятност: благодѣтъ, благодать 1. 'милост, благодат' 2. 'благодеяние' 3. 'добродетел' 4. 'прелест'; благодѣтънъ, благодатьнъ 1. 'благодатен, изпълнен с милост' 2. 'милостив'; благожтровие 'милосърдие'; благоприятънъ 'угоден, приятен'.

***GOD-**

Този корен се открива в три сложни думи със значение 'богоугоден' (чеш. *bohumilý, bohulibý*): боговъгодънъ, богогодънъ, богооугодънъ.

4. Семантични мотиви, изграждащи семантичното поле на любовта.

4.1. Желание; нужда, липса.

И М. Якубович, и С. Толстая (Якубович 2000; Толстая 2012) определят този семантичен мотив като много важен за лексиката на любовта, той е залегнал в семантиката на корените **lub-*, **xot-* и **vol-*.

Значенията 'любов' и 'желание' се преплитат в старобългарския глагол желѣти (желати) 'желая': тако, желающе васъ, благоволимъ подати вамъ не тъкмо евангелие бжїе, нъ и дшю свою, знанїеже възлюблени взиете нами. (Христ: 1 Сол 2, 8; Библия 1993: *Тъй ви бяхме обикнали*; КБ 1613: *Tak nakloněni k vám byvše*).

Любимият човек (или нещо) ни е нужен; когато го няма или пък когато сме си развалили отношенията, той ни липсва, чувстваме се зле, тъжим. Така лесно ще разберем преноса на значението при думата *жажда* от 'чувство на недостиг на вода, желание за пиене' към 'копнеж за нещо': чеш. *žízniť* 1. 'изпитвам жажда' 2. (книж.) 'копнея'; стбългар. въздадати 1. 'почувствам жажда' 2. 'силно пожела': имже образомъ жадаетъ еленъ на источникъи водънъна • тако жадаетъ дша моѣ къ тебѣ бже • въздада дша моѣ къ боу крѣпъкоумоу и живѣцюемоу (Син: Пс 41, 2–3).

4.2. Избор, приемане, вземане; отдаване.

От етимологична гледна точка чешката дума *příjemný* 'приятен' се обяснява като 'това, което може да се приеме', *při-jětn-ъ* от корена на глагола *jmout* 'взема, хвана', наследник на стбългар. ѣти със същото значение (Махек 1968: 493).

В старобългарския език подобно е значението на примати 'приемам', а също и 'радушно приемам, обичам'. Срв. и прилагателните *приятънъ* 'приятен, желан'; *приятънъ вѣти* 'харесвам се (на някого)'; *приятъ* 1. 'прият' 2. 'приятен, желан': никъже пророкъ приятъ естъ въ отъчствїи (Сав: Л 4, 24; Мар, Ас: *приятенъ*); същото в КБ 1613: *žádný prorok není vzácen v vlasti své*. Думата *vzácný* означава 'скъп, драгоценен', стчеш. 'почитан; мил, приятен; избран'. Тя е производна от праславянското **vъzěti* (т.е. *vz-* и *jmout*) (Рейзек 2001: 727). Обичания човек смятаме за най-добрия, избрали сме го, искаме да го вземем при себе си. Самите ние искаме да му се отдадем: срв. чеш. глагол *slibit* 'обещава' (образуван от корена **lub-*) и производните от него *zaslibit se (komu)* 'сгодя се', *zaslibit se (čemu)* 'отдам се, посветя се (на нещо).

4.3. Свързване, единение.

В любовта се съчетаваме, свързваме. Думата *съчетание* означава 1. 'общност, съюз': *дрогъ съчетание* (Евх 88б 4) 2. 'брак'. Бракът съдържа идеята за свързването, единението: *spojit* 'свързва'; *spojit se* 'встъпя в брак'.

Интересна е и метафората при думата *pouto* от конкретно – 'окови, вериги' – към абстрактно: 'приятелска или друга връзка между хората': *Nejtrvanlivější pouto lásky, ježto vás ještě pevněji sloučí, čeká příhodného okamžení*.⁴ (Й. И. Колар).

⁴ Най-здравата връзка на любовта, която още по-силно ще ви съедини, чака подходящия момент.

Друга любопитна метафора е любовта, бракът и въобще човешките отношения като впрегатна двойка волове, които си помагат: сжпржгъ 1. 'впряг, чифт впрегат добитък'; 'другар'; 2. свпрогъ (дв. ч.) 'брак'; сжпржжъникъ 'другар'; сжпржга 'съпруга'. Чеш. *spřežení* 1. 'впряг, чифт впрегат добитък' 2. (книж.) 'връзка, съюз', вкл 'съпругеска двойка'.

4.4. Близост, сближаване.

Езиковата картина на любовта в старобългарския и в чешкия език съдържа и идеята, че любовта е близост, стремеж към сближаване: стбълг. *ближьнии*, *въскраиіи* 1. 'близък, намиращ се наблизо' 2. 'ближен'; чеш. *blízky* 1. 'близък, намиращ се наблизо' 2. 'симпатичен, мил, близък'.

Подобна е семантиката при чешките думи *náklonnost* (сродна на бълг. *накланям*, т.е. има я семантиката на сближаването) 1. 'склонност' 2. 'симпатия' 3. 'любов'; *přichylný* (от *chýlit* 'скланям, навеждам') 1. (остар.) 'склонен (към нещо)' 2. (донякъде остар.) 'привързан; предан; благосклонен'; *Ano i srdce jeho k vám jest přichylnější* (КБ 1613: 2 Кор 7, 15; Библия 1993: *и голяма е неговата сърдечна любов към вас* (на Тит към коринтяните).

Когато желаем някой да е близо до нас, ние искаме да го задържим при себе си: дръжати 'държа'; 'задържам': народи искаахъ его · і придъ до него · і дръжаахъ і да би не ошълъ отъ нихъ (Зогр, Мар:Л 4, 42); дръжати са 'придържам се': никъ же рабъ не можетъ двѣма господьма работати... ли единого дръжитъ са · а о дръжъвъмъ не врѣшти възчнетъ (Зогр, Мар, Ас: Мт 6, 24; Библия 1993: *към единия ще се привърже*); чеш. *držet* 1. 'държа' 2. 'държа (на някого, на нещо), обичам (някого, нещо)'.

Крайна степен на сближаването е прилепянето към нещо: стбълг. *прилѣпити* и сродните му чеш. *lpít (lpět)* и *lnout*: *прилѣпити* 'прилепя': *прильпе дша моѣ по тѣвѣ* (Син: Пс 62, 9); *lpít (lpět)* 1. 'плътено съм залепен (към нещо)' 2. 'силно съм привързан (към някого, към нещо)'; *lnout* 1. 'прилепвам (се)' 2. 'привързвам се; обичам'; *Nejpevněji však přilnulo srdce Jungmannovo k horoucímu vlastenci Vydrovi.*⁵ (В. Зелени).

4.5. Физически прояви на любов (галя, прегръщам, целувам).

При прегледа на етимологичните гнезда бяха споменати някои думи, съдържащи в себе си идеята за физическа проява на любовта, напр. от **lask-*: *laskat* 'милвам, галя'; от **lub-*: *libat* 'целувам', *libánky* 'ласки'; олюбвити 'прегръна'; от **mil-*: *pomilovat* 'помилвам, погаля'.

4.6. Скъп, ценен.

При корена **dorg-* бяха разгледани някои думи, свързани с понятието за нещо скъпо, и тяхното отношение към любовта. Към тях можем да прибавим чъстъмъ 1. 'почтен, достоен' 2. '(високо) ценен, скъп; мил':

⁵ Но сърцето на Юнгман се привърза най-силно към пламенния родолобец Видра.

сътъникоу же етероу рабъ бола зълѣ оумирааше · иже бѣ емоу чьстьнъ (Зогр, Мар, Ас, Сав: Л 7, 2).

4.7. Състрадание, съпреживяване на чуждата болка; правене на добро на този, когото обичаш.

Както беше споменато по-горе, семантичният мотив 'състрадание, милост' е централен за лексиката от корена **mil-* в старобългарския, а донякъде и в чешкия език.

В старобългарския език е важна взаимовръзката между щедростта и милостта. *щѣдръ* може да означава както 'щедър, великодушен', така и 'милосърден, състрадателен': приими владѣико · ѣко щѣдръ · заблѣждѣше ти овьча (Евх 84а 8); щѣдрота, щѣдроты 'милосърдие, състрадание'; оущѣдрити 'смиля се'.

Лексиката, отразяваща понятието за съпреживяване на чуждата болка, обикновено съдържа семата 'скръб, болка', както и семата 'заедност, съпричастност': съ-страдание; *litost* 1. 'съжаление, състрадание' 2. 'жал, скръб'; *utrpeni* 1. 'страдание' 2. (остар.) 'състрадание'. В старобългарския: поскръбѣти, поволѣти 'почувствам състрадание'; попечи са 1. 'погрижа се' 2. 'съкрушавам се, скърбя'; 'почувствам състрадание': попече са съ матерыж дѣтишта (Супр 44, 11); също попечи са като 'пожалея, смиля се': азъ же не попекъ ли са ѿ невгѣ (Григ: Йона 4, 11).

Както видяхме, езиковата картина на любовта на много места е сходна и в старобългарския, и в езика на Кралицката библия от 1613 г., и в чешкия език от XIX и първата половина на XX в. Разбира се, в нашето изследване е обхваната само малка част от различните форми и проявления на такова необятно явление, каквото е любовта, и от начините, по които на старобългарски и на чешки език може да се говори за тях.

Съкращения на названията на старобългарските паметници

- Ас – Асеманиево евангелие (XI в.)
- Григ – Григоровичев паримейник (XII–XIII в.)
- Евх – Синайски евхологий (XI в.)
- Зогр – Зографско евангелие (X–XI в.)
- Конст – Житие на св. Константин-Кирил (XV в.)
- Мар – Мариинско евангелие (X в.)
- Сав – Савина книга (XI в.)
- Син – Синайски псалтир (XI в.)
- Супр – Супрасълски сборник (XI в.)
- Христ – Христинополски апостол (XII в.)

Съкращения на названията на библейските книги и техните части

Йона – Книга на пророк Йона

2 Кор – Второ послание на св. ап. Павел до Коринтяни

Л – Евангелие от Лука

Мт – Евангелие от Матей

Пс – Псалтир

Рим – Послание на св. ап. Павел до Римляни

1 Сол – Първо послание на св. ап. Павел до Солуняни

Съкращения

дв. ч. – двойствено число

експр. – експресивно

знач. – значение

и.е. – индоевропейски

книж. – книжно

обикн. – обикновено

св. в. – свършен вид на глагола

стбълг. – старобългарски

стчеш. – старочешки

чеш. – чешки

Библиография

- Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005: Зализняк, А., И. Левонтина, А. Шмелев. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Москва: Языки славянской культуры, 2005.
- СБЕ НГДЕК 1987: Добрев, И., Ж. Икономова, А.-М. Тотоманова. *Старобългарски език: За X клас на НГДЕК*. София: Народна просвета, 1987.
- Толстая 2012: Толстая, С. *Этимология и семантическая типология: еще раз о любви*. – В: I. Janyšková, H. Karlíková. *Theory and Empiricism in Slavonic Diachronic Linguistics*. Praha: Lidové noviny, 2012, 199–217.
- Якубович 2000: Jakubowicz, M. *Dwa oblicza miłości. Porównanie językowych obrazów miłości tkwiących w etymologii i frazeologii*. – *Język a kultura*. 2000, t. 14, 233–243.

Речници

- EPCE: *Elektronický slovník staré češtiny* [online]. Pod vedením M. Vajdlové. [cit. 30.09.2015]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>
- КЛА: *Kartotéka lexikálního archivu (1911–1991)* [online]. [cit. 17.08.2015]. Dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

- Махек 1968: Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, 1968.
- МСР: Бѣлиѣ, J., A. Kamiš, K. Kučera. *Malý staročeský slovník* [online]. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. [cit.17.08.2015]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>
- ОРЧЕ: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. I–IX. Praha, 1935–1957. [cit.17.08.2015]. Dostupné z: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>
- Рейзек 2001: J. Rejzek. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2001.
- РСЕ: *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Hlavní red. J. Kurz. I. Praha 1966; II. 1973; III. 1982; IV. 1997. Sešity č. 1–45 Academia, č. 46–52 Euroslavica.
- СС: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под. ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: Русский язык, 1994.

ИЗТОЧНИЦИ

- Библия 1993: *Библия, сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет* [Интернет]. Издава Св. Синод на Българската православна църква. София, 1993 [цитиран 17.08.2015]. Available from: <http://bg-patriarshia.bg/index.php?file=bible.xml>
- Христ: Aem. Kałużniacki. *Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem Codicis Christianopolitani saeculo XII° scripti*. Vindobonae 1896.
- КБ 1613: *Bible kralická (1613)* [online]. [cit. 17.08.2015]. Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Mt1.php>

e-mail: mikova.lora@gmail.com
 Институт за български език, БАН
 бул. Шипченски проход № 52, бл. 17
 София 1113